

فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان^۱

محمود عباس‌زاده^۲؛ ندا سلیمانی^۳؛ علی‌اکبر رضایی^۴

تاریخ ارسال: ۱۴۰۴/۱۲/۰۲ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۲۵

چکیده

دیپلماسی رسانه‌ای به معنی نقش‌آفرینی رسانه‌ها در ترسیم چهره‌ای مطلوب از یک کشور نزد مردم و افکار عمومی سایر کشورها و بهره‌گیری از قدرت تصمیم‌ساز مردم کشورهای هدف دیپلماسی رسانه‌ای در شکل‌دهی به سیاست‌های داخلی و خارجی آن کشورهاست. بر این اساس، هدف اصلی این تحقیق شناسایی فرصت‌های پیش روی شبکه برون‌مرزی سحر آذری برای نیل به اثربخشی در جذب افکار عمومی جمهوری آذربایجان به سوی جمهوری اسلامی ایران است تا شاهد افزایش هم‌گرایی دو کشور همسایه و تأمین منافع مشترک شویم. برای این منظور روش تحقیق زمینه‌ای مورد استفاده واقع شده است تا از این طریق به شناخت و تبیین فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان نائل آییم. در این تحقیق تکنیک مصاحبه عمیق با کارشناسان و صاحب‌نظران برای گردآوری داده‌های موردنیاز در فرایند تحقیق استفاده شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که اشتراکات مذهبی مردمان ایران و جمهوری آذربایجان، ظرفیت‌ها و اشتراکات فرهنگی و تاریخی، اشتراکات جغرافیایی، ظرفیت‌های انتفاع اقتصادی دو کشور و ظرفیت‌های سیاسی مهم‌ترین فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای هم‌گرا ساختن افکار عمومی جمهوری آذربایجان با جمهوری اسلامی ایران است.

واژه‌های کلیدی

دیپلماسی رسانه‌ای، شبکه سحر آذری، سیاست خارجی، جمهوری آذربایجان، فرصت‌های محیطی.

۱. این مقاله براساس نظر گروه دبیران و سردبیر فصلنامه، پژوهشی است.

۲. دانشجوی دکتری مدیریت رسانه، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

mahmoudabbaszade2@gmail.com

۳. استادیار گروه علوم ارتباطات اجتماعی، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران. (نویسنده مسئول)

goopgoopi@gmail.com

۴. دانشیار گروه مدیریت رسانه، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

dr.rezaei50@yahoo.com

مقدمه

سیاست خارجی عبارت است از مجموع اصول و اهدافی که هر دولت در رابطه با دولت‌های دیگر در نظر می‌گیرد (اسماعیلی، ۱۳۸۸ به نقل از هولستی^۱، ۱۹۷۲). سیاست خارجی، مجموعه تصمیمات و اقداماتی است که یک دولت در محیط بین‌الملل در راستای تأمین و تحصیل منافع ملی خود، پیش می‌گیرد.

یکی از کشورهای همسایه ایران با ظرفیت ژئوپلیتیکی گسترده که دارای اشتراکات تاریخی، فرهنگی و مذهبی با ایران است، کشور جمهوری آذربایجان است. کشور جمهوری آذربایجان که مولود فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی است، در میان چهارده دولت به وجود آمده از انحلال شوروی، به دلیل موقعیت ویژه مذهبی، فرهنگی و تاریخی، زبانی و جغرافیایی برای جمهوری اسلامی ایران دارای اهمیت زیادی است. از ۹۳ درصد جمعیت مسلمان جمهوری آذربایجان حدود ۷۵ درصد شیعه هستند، از همین رو، جمهوری آذربایجان، دومین کشور با اکثریت مردم شیعه در جهان اسلام است (پورمند، ۱۳۹۶: ۵۸) اما علیرغم برخورداری از این ظرفیت‌های مشترک، روابط بین دو کشور به دلایل گوناگون، با سطح مطلوب فاصله داشته است. اگر به حجم تجارت و مناسبات اقتصادی و معیار و محک‌ها در حوزه مناسبات سیاسی و فرهنگی و علمی و نظامی و امنیتی ایران و جمهوری آذربایجان نگریم، وضعیت مطلوب ایران، با توجه به تلاش‌های صورت‌گرفته و ظرفیت‌های موجود نمایان نمی‌شود. بدون شک کاهش مناسبات تجاری ایران با همسایگان فرایندی بود که تنها بخشی از آن ناشی از تحریم‌های اعمال‌شده بر ضد جمهوری اسلامی ایران بوده است (حسینی‌تقی‌آباد و علی‌زاده، ۱۳۹۸: ۷). شواهد حاکی از آن است که یکی از خلاءهای موجود در مناسبات ایران و جمهوری آذربایجان، برخورداری ایران از جایگاهی مطلوب و مناسب در افکار عمومی جمهوری آذربایجان است. مسئله‌ای که تحقق اهداف سیاسی همسایگی را نیز با دشواری مواجه می‌کند و از همین رو، بهبود تصویر و جایگاه ایران در افکار عمومی جمهوری آذربایجان مؤلفه مهمی برای زمینه‌سازی جهت ارتقای روابط دو کشور و گذر از موانع آن است (همان: ۸).

1. Holsti.

با توجه به اینکه امروزه استفاده از ظرفیت‌های دیپلماسی رسانه‌ای یکی از ارزان‌ترین و در عین حال کارآمدترین طُرُق تأمین و تحصیل منافع ملی در کشورهای هدف، از طریق تأثیرگذاری بر افکار عمومی و سایر بازیگران دولتی و غیردولتی است، شبکه برون‌مرزی سحر آذری از سال ۱۳۷۱ (۱۹۹۲) شروع به پخش برنامه‌های مختلف به زبان ترکی آذربایجانی با هدف ترویج اصول و مبانی اسلام و تحکیم روابط مردم مسلمان ایران و جمهوری آذربایجان نمود. هم‌اکنون این شبکه به پخش فیلم‌ها و سریال‌های ایرانی، برنامه‌های خبری و اطلاع‌رسانی، تحلیل‌های سیاسی به همراه برنامه‌های اجتماعی، دینی و معارفی برای گروه‌های مختلف سنی مبادرت می‌کند. در شرایطی که جریان‌های رسانه‌ای رقیب نظیر رسانه‌های غربی، در سپهر رسانه‌ای منطقه قفقاز جنوبی و به ویژه جمهوری آذربایجان فعالیت می‌نمایند، لازم است که شبکه برون‌مرزی سحر آذری، با نقش‌آفرینی مناسب در راستای همسوسازی مردم مسلمان جمهوری آذربایجان با ایران و همگرا نمودن دو کشور گام بردارد.

در دنیای جهانی‌شده امروز، دولت‌ها دیگر تنها کنشگران عرصه سیاست خارجی نیستند، بلکه به واسطه تحولات به وقوع پیوسته در عرصه‌های حکمرانی، فناوری، ارتباطات و اطلاعات، بازیگران جدیدی در عرصه سیاست خارجی ظهور یافته‌اند. امروزه با توجه به نقش برجسته مردم و افکار عمومی در انتخاب حکمرانان و نوع حکمرانی، هدایت و مدیریت افکار عمومی و استفاده از قدرت تصمیم‌سازی مردم، واجد اهمیتی ویژه در سیاست خارجی است. قدرت گرفتن روزافزون مردم و افکار عمومی در فرایند تصمیم‌سازی ملی، سبب شده است تا دولت‌ها درکنار ارتباط مستقیم با دول دیگر، هدایت افکار عمومی کشور هدف را مطمح نظر داشته باشند. وقوع چنین تحولاتی زمینه‌ساز تحول مفهوم سیاست خارجی به مفهوم «دیپلماسی عمومی» شده است که در آن بر برقراری ارتباط با مردم کشور هدف سیاست خارجی تأکید می‌شود. بدیهی است عامل کلیدی در توسعه دیپلماسی عمومی، تأمین، تقویت و توسعه منافع ملی از طریق ایجاد و برقراری ارتباط با مردم کشورهای هدف دیپلماسی و تأثیرگذاری بر اعتقادات و رفتارهای شهروندان سایر کشورها نسبت به یک کشور خاص است.

در واقع، در این نوع از دیپلماسی، بجای برقراری ارتباط دولت‌ها با یکدیگر، شاهد ایجاد و پیگیری ارتباط دولت‌ها با ملت‌ها هستیم که در این میان استفاده

مناسب از ابزارهای فرهنگی، دارای اهمیتی بسزا است. تعریفی که در عین اختصار گویای ماهیت دیپلماسی عمومی است عبارت است از جذب مردم سایر کشورها به سمت خود و تأثیرگذاری بر عقاید و نگرش‌های افراد کشور هدف (میلیسن، ۲۰۰۶: ۲). چنانکه ایتان گیل‌بوآ^۱ (۲۰۰۱) نیز معتقد است، ایده اصلی دیپلماسی عمومی ارتباط مستقیم با مردم سایر کشورها، با هدف تأثیرگذاری بر تفکر آنها و در نهایت، دولت‌های آنهاست. از نظر محتوا نیز دیپلماسی عمومی، فعالیت‌هایی را توصیف می‌کند که در خارج از کشور در زمینه‌های اطلاعاتی، آموزشی و فرهنگی انجام می‌شوند که هدف آن تأثیرگذاری بر دولت خارجی از طریق تأثیرگذاری بر شهروندان آن است (۱۴). به طور کلی، دیپلماسی عمومی در اثر کاهش نسبی نقش دولت‌های ملی در صحنه بین‌الملل مطرح می‌شود. آنها هم به این دلیل که عناصر دیگری همچون افکار عمومی، بخش خصوصی و شرکت‌ها، گروه‌های مذهبی و رسانه‌ها، توانایی تأثیرگذاری دارند و دولت‌ها باید هنگام اتخاذ تصمیم، آنها را نیز مد نظر داشته باشند، چراکه در دیپلماسی عمومی، اطلاع‌رسانی و تأثیرگذاری بر افکار عمومی اولویت دارد که در این بین رسانه‌ها عامل مهمی در شکل‌گیری ارتباط با مردم کشورهای هدف می‌باشد.

امروز رسانه‌ها با در هم شکستن مرزها و محدودیت‌های جغرافیا، مکان و زمان، یکی از مهم‌ترین بازیگران و نقش‌آفرینان عرصه بین‌الملل هستند. به بیان دیگر، «در عصری که مرزهای سرزمینی اهمیت خود را به مرزهای اقتصادی و فرهنگی واگذار می‌نمایند و فناوری اطلاعات و ارتباطات، فرایند جهانی‌شدن را سرعت می‌بخشد، حضوری سودمند در افکار عمومی دنیا، از طریق شبکه‌های اطلاع‌رسانی جهانی برای اثرگذاری در راستای تأمین منافع ملی در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی و فرهنگی، عمده‌ترین تلاش اغلب کشورهای جهان است» (گنجی‌دوست، ۱۳۸۷: ۲۰۵). در همین راستا، کارل^۲ نیز معتقد است که رسانه‌ها به طور فزاینده‌ای بخشی از فرایند (اگر نگوییم کل فرایند) ارتباطات بین دولت‌ها و مردم در مورد سیاست‌های بین‌المللی هستند. حتی امروزه دولت‌ها بیش از آن که رو در رو با یکدیگر گفتگو کنند، از مجرای رسانه‌ها ارتباط برقرار می‌کنند (کارل، ۱۹۸۲: ۱۴۴ و ۱۴۹). در واقع،

1. Eytan Gilboa.

2. Karl.

بدون ابزار رسانه‌ای و ارتباطی مؤثر برای اقناع افکار عمومی در سطوح جهانی، هیچ کشوری نمی‌تواند در صحنه بین‌الملل، منافع و اهداف ملی‌اش را دنبال کند و جایگاهش را در نظام بین‌الملل ارتقاء بخشد. بنابراین هر کشور چنان‌که بخواهد اهداف ملی خود را در خارج از مرزها به شکل منطقی پیگیری کند، به ناچار باید از قبل، زمینه‌های مقدماتی، روانی و فکری این سیاست‌ها را به واسطه رسانه‌هایش فراهم کرده باشد (همان: ۱۵۶). از همین رو در دوران کنونی، «دیپلماسی رسانه‌ای» به مثابه یکی از اساسی‌ترین مؤلفه‌های تأمین اهداف سیاست خارجی کشورها، آینده سیاست خارجی دولت‌ها را رقم خواهد زد. منظور از دیپلماسی رسانه‌ای، استفاده یک کشور از ظرفیت رسانه‌ها برای ترسیم چهره مناسب از آن کشور نزد مردم سایر کشورها و تأثیرگذاری بر رفتارهای کشورهای هدف دیپلماسی رسانه‌ای از طریق تأثیرگذاری بر افکار عمومی آن کشور در راستای تأمین منافع ملی کشور مبدأ دیپلماسی رسانه‌ای است. دیپلماسی رسانه‌ای یکی از روش‌های اعمال قدرت نرم و فرهنگی یک کشور است که در آن از طریق ابزارهای رسانه‌ای می‌توان بر اذهان مردم کشورهای هدف تأثیر مطلوب را گذارد. دلیل اهمیت تأثیرگذاری یک کشور بر مردم کشور دیگر از طریق ابزارهای رسانه‌ای از آنجاست که امروزه مردم و بازیگران غیردولتی به واسطه دارا بودن قدرت انتخاب حکمرانان، ایفاگر نقش کلیدی در تعیین سیاست‌های داخلی و خارجی کشورها هستند. علاوه بر نفوذ غیرمستقیم مردم بر سیاست‌ها و کنش‌های حکمرانان خود، امروزه به واسطه امکان تحرک جغرافیایی مردم، آنان می‌توانند از طریق حضور در کشوری دیگر در قالب انواع گردشگری (نظیر گردشگری تفریحی، گردشگری سلامت) و یا سرمایه‌گذاری در طرح‌های اقتصادی و خرید محصولات کشور دیگر و ...، زمینه‌ساز انتفاع کشور دیگر شوند. بدیهی است همه این موارد در صورتی محقق خواهد شد که تصویر مناسبی از کشور مبدأ دیپلماسی رسانه‌ای در اذهان مردم و افکار عمومی کشور مقصد دیپلماسی رسانه‌ای نقش بندد.

جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت منطقه‌ای، برای تحکیم و تداوم منافع ملی‌اش، نیازمند برقراری روابط دوستانه بر پایه منافع مشترک با همسایگانش است. بی‌شک، ترسیم چهره‌ای مناسب از ایران و ایجاد جاذبه نسبت به ایران در کشورهای همسایه یکی از طرق تأثیرگذاری بر مردم کشورهای همسایه است و در

این بین ابزارهای ارتباطاتی و مهم‌ترین آنها یعنی رسانه‌ها ایفاگر نقشی کلیدی هستند. از همین رو شبکه‌های رسانه‌ای برون‌مرزی جمهوری اسلامی ایران با ایفای نقش دیپلماسی رسانه‌ای جمهوری اسلامی ایران، نقشی خطیر بر عهده دارند. نداشتن شناخت کافی از شرایط بین‌المللی و بی‌توجهی به بهره‌گیری مناسب از ابزارهای جدید، می‌تواند موقعیت نظام جمهوری اسلامی و جایگاه این شبکه‌ها را نزد مخاطبان خدشه‌دار سازد (ساداتی، ۱۳۹۳: ۱۰۰).

جمهوری آذربایجان، به عنوان کشور همسایه واقع در شمال غربی ایران، دومین کشور با اکثریت مردم شیعه‌مذهب در جهان است که دارای ظرفیت‌های بسیاری برای هم‌گرایی با ایران است. دارا بودن ذخائر عظیم نفت و گاز و واقع شدن در شاهراه بین‌المللی انتقال انرژی، این کشور را دارای موقعیتی ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک نموده است. وجود مرزهای طولانی با ایران در زمین و دریا، پیوستگی تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی دو کشور و هم‌کیشی مذهبی، جمهوری آذربایجان را به یکی از مهم‌ترین همسایگان ایران بدل کرده است. لیکن به‌رغم وجود برخی فرصت‌ها برای ارتقای سطح روابط دو کشور، نقش‌آفرینی عوامل چالش‌زایی همچون توسعه روابط آذربایجان با آمریکا و اسرائیل که مورد حساسیت ایران بود و روابط ایران با ارمنستان که حساسیت جمهوری آذربایجان را بر می‌انگیخت و مسائل دیگری مانند اختلاف بر سر رژیم حقوقی دریای خزر، عملاً محدودیت‌های فراروی روابط تهران و باکو را در راستای هم‌گرایی افزایش داده است (امیری، ۱۳۸۵: ۲۷۳-۲۷۴؛ کاظمی‌پوردهبانه، ۱۳۹۹: ۶۸۰-۶۷۹). وجود چنین اختلاف دیدگاه‌هایی در میان دو کشور همسایه، سبب شده است که علیرغم همسایگی ایران و جمهوری آذربایجان، رسانه‌های کشورهای متخاصم ایران، از سوءتفاهمات به وجود آمده در روابط دو کشور استفاده نمایند و ضمن تهییج افکار عمومی آذربایجان، زمینه‌ساز تعمیق واگرایی‌ها و تأثیرگذاری منفی بر روابط دو کشور شوند. این سوءتفاهم‌ها و نقاط افتراقی‌ای در روابط دو طرف ایجاد می‌کند که قبل از ژرفایابی آنها، نسبت به خنثی‌سازی آنها تدابیری اتخاذ نمود تا رسانه‌های معاند نتوانند موجبات ایجاد تنش و واگرایی بین ایران و جمهوری آذربایجان شوند.

بَری بوزان^۱ معتقد است که نظام نوین جهانی مبتنی بر تعامل است، یعنی هر کشوری دارای زمینه تعامل بیشتری باشد و آن را در روابط خود با کشورهای دیگر به ویژه قدرت‌های جهانی بکار بندد، تولید قدرت و امنیت بیشتری خواهد کرد (الماسی و عزتی، ۱۳۸۹: ۴۳). بر همین اساس و با عطف توجه به لزوم استفاده از ظرفیت همسایگی، هم‌کیشی و اشتراکات وسیع در حوزه‌های گوناگون، لازم است که شبکه برون‌مرزی سحر آذری، به مثابه عامل رسمی دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان، به سفیر و پیام‌آور دوستی و برادری دو کشور تبدیل شود و به واسطه رغبت‌آفرینی در افکار عمومی آذربایجان برای ارتقاء همکاری با ایران در زمینه‌های مختلف، و از این طریق تأثیرگذاری بر تصمیمات دولت‌مردان جمهوری آذربایجان، در راستای هم‌گرایی بیش از پیش دو کشور و تأمین منافع ملی گام بردارد. بدیهی است در غیر این صورت، چهره ایران در بین مردم مسلمان جمهوری آذربایجان و بطور کلی افکار عمومی آن کشور تضعیف شده و این امر خود به افت جایگاه ایران در معادلات جمهوری آذربایجان و قفقاز جنوبی منجر خواهد شد که در این صورت میدان بازی برای بازیگران منازع ایران در جمهوری آذربایجان فراهم می‌شود. برای این منظور شناخت فرصت‌های محیطی قابل بهره‌برداری، این شبکه را در مقابله چابک و منطقی با تصویرسازی‌ها و بازنمایی‌های سوء از ایران و ایران‌هراسی رسانه‌های غربی و صهیونیستی و بدبینی القایی این شبکه‌های منازع، یاری خواهد نمود تا با جلب و جذب‌نظر مردم مسلمان جمهوری آذربایجان به ایران، این شبکه نقشی هم‌گراساز را در روابط دو کشور بازی کند. بدیهی است که اقدامات رسانه‌ای در قالب دیپلماسی رسانه‌ای، کاراترین و ارزان‌ترین روش نیل به این مقصد است. از همین رو هدف اصلی تحقیق حاضر، شناخت فرصت‌ها و ظرفیت‌های موجود قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان است.

پیشینه پژوهش

امیری (۱۳۸۵) مهم‌ترین فرصت‌های مؤثر در توسعه روابط ایران و جمهوری آذربایجان را اشتراکات تاریخی و فرهنگی، هم‌جواری و تأثیر عوامل ژئوپلیتیک،

1. Barry Buzan.

برخورداری از دین و مذهب مشترک، افزایش سطح واقع‌گرایی در هیئت حاکمه جمهوری آذربایجان و وجود پتانسیل مناسب برای همکاری اقتصادی برمی‌شمرد. نتایج تحقیق پورمند (۱۳۹۶) نیز حاکی از آن است که برای تحقق اهداف مذهبی دیپلماسی فرهنگی در آذربایجان، علاوه بر توسعه نشریات و برنامه‌های تلویزیونی و رادیویی، باید از ظرفیت فضای مجازی برای تقویت احساس نیاز به مبانی اصیل اسلامی را بین آحاد مردم جمهوری آذربایجان بهره‌برداری نمود. نتایج تحقیق میرفرخایی و فیروزمندی (۱۳۹۸) نیز گویای آن است که دیپلماسی رسانه‌ای ایران در آسیای مرکزی و قفقاز با محوریت شبکه‌های برون‌مرزی صدا و سیما کاملاً دولتی است که این امر زمینه‌ساز تهدیدانگاری توسط کشورهای منطقه شده است. این امر در حالی است که دیپلماسی رسانه‌ای ترکیه در این مناطق متشکل از رسانه‌های مردم‌نهاد، خصوصی و دولتی است. طبق نتایج تحقیق حسینی‌تقی‌آباد و علیزاده (۱۳۹۸) مهم‌ترین راهکارهای تحقق اهداف دیپلماسی فرهنگی ایران در جمهوری آذربایجان عبارتند از بازخوانی سوابق همراهی ایران در بزنگاه‌های تاریخی جمهوری آذربایجان، رایزنی برای اصلاح تصویر ایران در کتب درسی جمهوری آذربایجان، استفاده از ظرفیت اشتراکات مذهبی، افزایش تعاملات فرهنگی و رسانه‌ای و افزایش همکاری در حوزه انرژی و حمل و نقل. رزمجو و نریمانی (۱۳۹۳) نیز در تحقیق خود چنین نتیجه‌گیری می‌کنند که برنامه‌های شبکه سحر آذری در موضوعاتی همچون اشاعه سبک زندگی ایرانی-اسلامی، معرفی توانایی‌ها و دستاوردهای پزشکی ایران، معرفی فرصت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری ایران و آذربایجان، معرفی مناسب اقتدار و امنیت و وحدت ملی ایران، رصد و بررسی و تبیین تحولات سیاسی جمهوری آذربایجان، تحلیل و تشریح مسئله قره‌باغ، تحلیل مسائل مذهبی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جمهوری آذربایجان، بررسی و تبیین تحولات ترکیه، تبیین و تشریح سیاست‌های آمریکا و روسیه در منطقه و جهان با وضعیت مطلوب فاصله داشته است. هِما کوتجا (۲۰۰۶) معتقد است که رسانه‌های تحت حمایت ایران در جمهوری آذربایجان، مخالف دولت نیستند اما این رسانه‌ها، همچون شبکه سحر آذری، در صدد اقناع مردم در خصوص این موضوع هستند که منافع آنان با ایران گره خورده است.

چهارچوب نظری

جمهوری آذربایجان:

جمهوری آذربایجان کشوری است که در جنوب قفقاز واقع شده است. جمهوری آذربایجان در غرب حوزه دریای خزر واقع شده است و از شمال با روسیه (داغستان)، از شمال غربی با گرجستان، از غرب با ارمنستان، از جنوب غربی با ترکیه و از جنوب با ایران همسایه است. جمهوری خود مختار نخجوان، منطقه‌ای از جمهوری آذربایجان است که از شمال شرقی با ارمنستان، از غرب با ایران و از شمال غربی با ترکیه همسایه است. همچنین جمهوری آذربایجان از طریق دریای خزر با ترکمنستان، قزاقستان، ایران و روسیه همسایه است.

سرزمین فعلی جمهوری آذربایجان، پیش از انعقاد قراردادهای ترکمانچای و گلستان، در قالب حکومت خانات همچون منطقه خان‌نشین باکو و خان‌نشین گنجه، خان‌نشین قره‌باغ و... تابع حاکمیت ایران بود و بعد از جنگ ارتش ایران و قوای شوروی که به شکست ارتش ایران انجامید، با انعقاد قراردادهای ترکمنچای و گلستان، سرزمین جمهوری آذربایجان فعلی به امپراطوری شوروی الحاق شد. البته پس از الحاق به خاک شوروی، برخی از خان‌های این سرزمین همچون جوادخان حاکم گنجه و حسین‌قلی‌خان حاکم باکو، در مقابل قوای شوروی، دلیرانه مقاومت نمودند لیکن در نهایت متحمل شکست شدند. در دوران الحاق سرزمین‌های شمال ارس به خاک شوروی، ارتباط ساکنان شمال و جنوب رود ارس به تمامی قطع نشد و همواره مراوداتی بین آنان وجود داشت، بطوریکه گستره کوچ عشایر منطقه، شمال و جنوب رود ارس را شامل می‌شد. حتی بعد از کشف نفت در سواحل خزری مشرف به باکو و ایجاد راه‌آهن و رونق اقتصاد این منطقه در اواخر قرن ۱۹، بسیاری از کارگران ایران به سوی باکو گسیل شدند بطوریکه نیمی از نیروی کار مسلمان آن منطقه را کارگران ایرانی تشکیل می‌دادند. نزج‌گیری انقلاب در شوروی در سال ۱۹۰۵ زمینه‌ساز تبدیل حکومت روسیه از استبداد به سلطنت مشروطه شد. تا اینکه در سال ۱۹۱۷ نظام تزاری فروپاشید. یکی از نتایج فروپاشی نظام تزاری، به قدرت رسیدن لنین بود که طی اعلامیه‌ای حق تعیین سرنوشت و استقلال را برای ایالات

تحت لوای روسیه به رسمیت شناخت. به دنبال انتشار این اعلامیه سه کشور آذربایجان، ارمنستان و گرجستان در قالب یک اتحادیه واحد اعلام استقلال نمودند اما این استقلال دیری نپایید و هر یک از این سه کشور، یکی پس از دیگری به خاک شوروی ضمیمه شدند. در این بین جمهوری دموکراتیک آذربایجان در سال ۱۹۲۰ پس از ورود ارتش سرخ، به شوروی سابق الحاق شد. سرانجام در دسامبر ۱۹۹۱ با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، پانزده کشور مستقل از انحلال شوروی ایجاد شد، که یکی از این کشورها، جمهوری آذربایجان بود. اولین رئیس‌جمهور جمهوری آذربایجان آяз مطلب‌اف بود که از سال ۱۹۹۱ تا ۱۹۹۲ عهده‌دار مسئولیت ریاست جمهوری بود لیکن در سال ۱۹۹۲ و پس از حمله ارتش ارمنستان به منطقه قره‌باغ و رخداد فاجعه قتل‌عام مردم خوجالی، از قدرت کناره‌گیری نمود تا طی برگزاری انتخابات، ابوالفضل ایلچی‌بیگ که رهبر جبهه خلق جمهوری آذربایجان بود، رئیس‌جمهور این کشور شود. دوران ریاست جمهوری ایلچی بیگ نیز بیش از یک سال تداوم نداشت تا حیدر علی‌اف سومین رئیس‌جمهور این کشور لقب بگیرد. در تمام این سالها درگیری‌های بین جمهوری آذربایجان و ارمنستان ادامه داشت و حتی در دوران حیدر علی‌اف نیز بخش دیگری از سرزمین‌های جمهوری آذربایجان در قره‌باغ به اشغال ارمنستان درآمد تا اینکه در سال ۱۹۴۴ این کشور قرارداد آتش‌بس با ارمنستان را در چارچوب گروه مینسک سازمان امنیت و همکاری اروپا در می ۱۹۹۴، امضاء نمود. اکتشاف میادین نفتی باکو و رونق اقتصاد جمهوری آذربایجان، کشورهای غربی را به جمهوری آذربایجان کشاند که این امر زمینه‌ساز توسعه روابط جمهوری آذربایجان با غرب شد لیکن پس از اعمال سیاست‌های دوگانه غرب در قبال اشغال قره‌باغ توسط ارمنستان، حیدر علی‌اف بیش از پیش متوجه توسعه روابط با کشورهای منطقه از جمله ایران و روسیه شد (امیری، ۱۳۸۵). ریاست جمهوری حیدر علی‌اف تا سال ۲۰۰۳ ادامه داشت تا اینکه پس از درگذشت او، پسر وی به نام الهام علی‌اف به عنوان چهارمین رئیس‌جمهور جمهوری آذربایجان انتخاب شد. بی‌شک مهم‌ترین اتفاق دوران ریاست جمهوری الهام علی‌اف، بازپس‌گیری بخش وسیعی از سرزمین‌های قره‌باغ از ارمنستان در سال ۲۰۲۰ بوده است.

سیاست خارجی

در تبیین معنای سیاست خارجی همه صاحب‌نظران بر این نکته اتفاق نظر دارند که سیاست خارجی، در مورد فعالیت‌های یک کشور در محیط و شرایط خارجی است. سیاست خارجی عبارت است از مجموع اصول و اهدافی که هر دولت در رابطه با دولتهای دیگر در نظر می‌گیرد (اسماعیلی، ۱۳۸۸ به نقل از هولستی^۱، ۱۹۷۲). سیاست خارجی بازتاب اهداف و سیاست‌های یک دولت در صحنه روابط بین‌الملل و در ارتباط با سایر دولتها، جوامع و سازمان‌های بین‌المللی، نهضت‌ها، افراد بیگانه و حوادث و اتفاقات جهانی است. این حوزه مطالعاتی به دنبال دسته‌ای از نشانه‌های نظری و کنش‌های رفتاری است که رویکرد و رهافت یک سامان سیاسی را به دنیای بیرون از عرصه ملی هویدا می‌سازد. به این ترتیب، دیدگاه هر دولت به ارتباط با دیگر دولتها و بازیگران در عرصه بین‌المللی در چارچوب سیاست خارجی شکل می‌پذیرد. انزواگرایی، عدم تعهد و ایجاد ائتلاف و اتحاد سه سمت‌گیری اساسی در سیاست خارجی به شمار می‌آیند. اهداف سیاست خارجی شامل اهداف داخلی یا خارجی در کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت است. اعمال سیاست خارجی نیز ناظر بر روابط مبتنی بر قدرت و نفوذ بین بازیگران است (جوادی‌ارجمند و گنج‌خانلو، ۱۳۹۹: ۲۳ به نقل از اسمعیلی، ۱۳۹۴: ۴۳ و اسدی‌نظری، ۱۳۹۲: ۲ و هولستی، ۱۳۷۳).

سیاست خارجی یعنی جهتی که یک دولت در روابط خارجی برمی‌گزیند و در آن، از خود تحرک نشان می‌دهد. با این تفاسیر سیاست خارجی دربردارنده شیوه نگرش دولت نسبت به جامعه بین‌المللی است. در مجموع می‌توان سیاست خارجی را سیستم فعالیت کشورها معرفی نمود که به دلیل تغییر رفتار سایر دولتها و برای تنظیم فعالیت‌های خود با محیط بین‌المللی ایجاد شده است (گوهری‌مقدم و بیگی، ۱۴۰۰: ۲۹۵ به نقل از محمدی، ۱۳۶۶: ۲۳ و بوجانز^۲، ۲۰۱۸: ۱).

1. Holsti.

2. Bojans.

دیپلماسی عمومی

اصطلاح «دیپلماسی عمومی» اولین بار توسط ادموند گولیون رئیس دانشکده حقوق و دیپلماسی فلچر در دانشگاه تافتز مطرح نمود. بعدها در کتابچه راهنمای مرکز ادوارو مورد در دانشگاه فلچر، اصطلاح دیپلماسی عمومی بصورت وسیله‌ای برای تأثیرگذاری بر اعتقادات، نگرش‌ها و رفتارهای آحاد مردم در راستای اهداف سیاست خارجی توصیف شده است. در اینجا هدف آن است که یک کشور، جایگاه ارزش‌ها، سیاست و فرهنگ خود را نزد افکار عمومی و شهروندان سایر کشورها ارتقاء بخشد تا از این طریق وجهه و شهرت خود را نزد افکار عمومی آن کشور بالا ببرد تا از این طریق افکار عمومی کشورهای هدف دیپلماسی را در راستای تأمین منافع ملی، با خود همراه سازد. دلیل اهمیت این امر از آنجاست که در دموکراسی‌های نوین، مردم و افکار عمومی جایگاه ویژه‌ای دارند و دولت‌های ملی ناچارند در پیشبرد سیاست‌های خود، افکار عمومی را با خود همراه سازند. در واقع، دولت‌ها در کاربست دیپلماسی عمومی، شکل‌دهی به کنش‌های کشورهای دیگر، به واسطه فشار افکار عمومی آن کشور، مطمئن نظر خود دارند. بدیهی است عامل کلیدی در توسعه دیپلماسی عمومی، تأمین، تقویت و توسعه منافع ملی از طریق ایجاد و برقراری ارتباط با مردم کشورهای هدف دیپلماسی و تأثیرگذاری بر اعتقادات و رفتارهای شهروندان سایر کشورها نسبت به یک کشور خاص است. در واقع، در این نوع از دیپلماسی، بجای برقراری ارتباط دولت‌ها با یکدیگر، شاهد ایجاد و پیگیری ارتباط دولت‌ها با ملت‌ها هستیم که در این میان استفاده مناسب از ابزارهای فرهنگی، دارای اهمیتی بسزا است.

اصطلاح دیپلماسی عمومی یا دیپلماسی مردم‌محور به گونه‌ای فراگیر شامل هر دو گونه دیپلماسی فرهنگی و دیپلماسی ارتباطی بوده و به کاربرد ابزارهای بین‌فرهنگی و ارتباطات بین‌المللی در سیاست خارجی معطوف می‌شود. مارتین مینگ^۱ تصریح می‌کند که دیپلماسی عمومی شامل برنامه‌های مرتبط با انتشار و توزیع کتاب، پخش رادیویی و تلویزیونی بین‌المللی، برنامه‌های مبادلات آموزشی و فرهنگی، آموزش زبان، نمایشگاه‌ها و جشنواره‌های هنری و اعزام هنرمندان

1. Martin Manning.

نمایشی و اجرایی به خارج از کشور است. دلانی^۱ نیز دیپلماسی عمومی را از منظر روابط عمومی بین‌الملل، روش تأثیرگذاری مستقیم یا غیرمستقیم دولت، افراد و گروه‌های خصوصی بر نگرش‌ها و افکار عمومی مؤثر بر تصمیم‌سازی در سیاست خارجی کشور دیگر تعریف کرده است (آشنا، ۱۳۸۳: ۲۳۹-۲۴۱ به نقل از منینگ، ۲۰۰۱ و دلانی، ۱۹۶۸).

دیپلماسی رسانه‌ای

شاید بتوان گفت امروزه موفقیت در دیپلماسی منوط به تعاملات اقناعی فرامی است. الزامات دیپلماسی در دهه نخست قرن بیستم و یکم، تفاوت بسیار زیادی حتی با دهه آخر قرن بیستم دارد؛ در دهه آخر قرن بیستم، هنوز بسیاری از امکانات سخت‌افزاری و نرم‌افزاری ارتباطاتی وجود نداشت، هنوز بسیاری از شیوه‌های اقناع افکار عمومی در دسترس تصمیم‌گیران و اندیشه‌سازان نبود؛ لیکن از دهه نخست قرن بیست و یکم، شیوه‌های اقناع با وقوع انقلاب اطلاعاتی، متحول شده است (نادری، ۱۳۹۴: ۶۹-۶۸). در واقع، عصر اطلاعات به سمتی می‌رود که دیپلماسی سنتی بر پایه «واقع‌گرایی سیاسی» و تکیه بر «قدرت سخت»، در حال جایگزینی با دیپلماسی نوین و بر پایه سیاست اندیشه‌گرا است که در آن به قدرت نرم برتری داده می‌شود. هم دیپلماسی عمومی و هم امور عمومی مستقیماً تحت‌تأثیر نیروهای جهانی‌شدن و انقلاب اخیر در فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات است (نادری: ۱۳۹۴: ۶۴) انقلاب‌های دگرگون‌کننده در ارتباطات و امور بین‌الملل، نقش‌های جدیدی برای ارتباطات جهانی در تدوین و اجرای سیاست خارجی ایجاد نموده‌اند. امروزه رهبران از ارتباطات جهانی به عنوان ابزاری مهم برای پیشبرد مذاکرات و نیز بسیج حمایت عمومی از توافقات استفاده می‌کنند. آنان از ارتباطات جهانی بسیار بیشتر از کانال‌های سنتی دیپلماتیک، برای ارسال پیام با هدف تغییر تصویر یا گشودن صفحه‌ای جدید، استفاده می‌کنند. «دیپلماسی رسانه‌ای» مناسب‌ترین مفهوم برای تحلیل این کاربردهاست. در حالی که ایو دیپلماسی رسانه‌ای را هر گونه استفاده از رسانه‌ها در جهت بیان و ترویج سیاست خارجی تعریف می‌کند، گیل‌وآ دیپلماسی رسانه‌ای را شامل استفاده از رسانه‌ها توسط

1. Delaney.

رهبران، به منظور بیان منافع در مذاکرات، اعتمادسازی و بسیج حمایت عمومی از توافقات تفسیر می‌کند (گیلیوآ، ۱۳۹۶: ۳۴-۳۳ و ۳۸).

قدرت نرم

جوزف نای به عنوان واضح مفهوم قدرت نرم، آن را توانایی دستیابی به اهداف از طریق جذب به جای اجبار نام نهاد. قدرت نرم نتیجه تصویرسازی مثبت از خود، کسب وجهه مطلوب نزد افکار عمومی داخلی و خارجی و شکل‌دهی و تأثیرگذاری توأم با رضایت در رفتار دیگران می‌باشد. قدرت نرم به جای آنکه متوجه کنترل دولت‌ها باشد، در ارتباط با کنترل جامعه مدنی کشور هدف است (حسینی، ۱۳۹۲: ۳۱ به نقل از بیگی، ۱۳۸۸: ۳۶ و پوراحمدی، ۱۳۸۹: ۵۲۳).

نای بر آن است که قدرت نرم، دستیابی به اهداف از طریق اثرگذاری و جذب دیگران و هم‌راستا کردن دیگران با خود، به واسطه کاربست فرهنگ و ارزش‌ها است تا از این طریق بتوان محیط را مطابق خواسته‌ها و منافع خود، آرایش داد. نای با عطف توجه به فرهنگ، ارزش‌ها و مشروعیت سیاست خارجی به مثابه منابع قدرت نرم، معتقد است که در صورت عدم وجود این منابع، قدرت نرم شکل نمی‌پذیرد. در روابط بین‌الملل، مفهوم قدرت نرم اشاره به توانایی یک عامل سیاسی نظیر دولت، برای نفوذ در افکار عمومی کشور هدف در راستای بهره‌برداری از قدرت تصمیم‌سازی آنان بر دولت‌های ملی از طریق ابزارهای فرهنگی است. در حالی که قدرت سخت بر راهبردهای همچون مداخله نظامی و تحریم اقتصادی مبتنی است، قدرت نرم ریشه در روش‌های صلح‌آمیز و جذب طرف مقابل است (نای، ۱۳۹۰: ۵ و ۴۳ و ۵۴).

همزمان با ورود به هزاره سوم میلادی و به دلیل تغییر ماهیت سیاست‌های بین‌المللی، منابع قدرت نیز تحول یافته و اشکال نامحسوس قدرت از اهمیت بیشتری برخوردار شده است. در واقع، تحول بستر قدرت در سیاست بین‌الملل موجب شده تا قدرت از خاستگاه اصلی خود تغییر مکان داده و جوامع نیز قدرتمندی را نه در گروی منابع صرفاً مادی بلکه در توانایی تغییر رفتار دولت‌های دیگر به حساب آورند. این بعد از قدرت، چهره دوم قدرت و یا قدرت نرم خوانده می‌شود که محصول و برآیند کسب اعتبار بین‌المللی و تأثیرگذاری غیرمستقیم

توأم با رضایت بر دیگران است. مفهوم قدرت نرم را می‌توان در کارهای هانس جی مورگنتا،^۱ کلوس کنور^۲ و رای کلاین^۳ ردیابی کرد. اما همان‌گونه که در سال‌های اخیر جوزف نای آن را خلاصه کرده، قدرت نرم، دستیابی به آنچه می‌خواهید از طریق جاذبه به جای تطمیع است. این قدرت ناشی از جذابیت فرهنگ، آرمان‌های سیاسی و سیاست‌های یک کشور است. از نظر وی، قدرت نرم شامل تبلیغات اما بسیار وسیع‌تر از آن است؛ چیزی بیش از تصویر ذهنی، روابط عمومی و محبوبیت زودگذر، یک قدرت بسیار واقعی، توانایی دستیابی به اهداف (احدی، ۱۳۹۹: ۲۷۸).

نظریه همسایگی در روابط بین‌الملل

روابط میان همسایگان از دیرینه‌ترین موضوعات مطروحه در روابط بین‌الملل است. مفهوم همسایه^۴ واقعیت و وضعیتی جغرافیایی است لیکن مفهوم همسایگی^۵ موضوعی اخلاقی و هنجارمند است. تمام ارزش همسایه، به همسایگی به مثابه امری هنجارمند و اخلاقی است. لذا همسایگی، عبور از امر جغرافیایی و آغاز فرهنگ است. نقطه شروع سیاست خارجی، با روابط با همسایگان شروع می‌شود. در واقع سیاست‌های منطقه‌ای دولت بیش و پیش از هر چیز با روابط با همسایگان مشخص می‌شود. از این رهگذر، روابط با همسایگان بنیان و پیش‌شرط تحقق سیاست‌های منطقه‌گرایی یک دولت است. بدون روابط حسنه و توأم با حسن نیت با همسایگان، یک دولت نمی‌تواند به یک قدرت منطقه‌ای تبدیل شود. مصداق این امر، اتحادیه زغال سنگ و فولاد در سال ۱۹۵۱ بین دو کشور همسایه یعنی آلمان و فرانسه دارد. این دو همسایه با تشکیل این اتحادیه مشترک، بر آن شدند تا علاوه بر تأمین احتیاجات هر دو کشور، از رقابت مخرب و تخاصمات

1. Hans J. Morgenthau.
2. Klaus Knorr.
3. Ray Cline.
4. Neighbor.
5. Neighborhood.

احتمالی اجتناب کنند (طاهایی و موسوی‌نیا، ۱۳۹۲: ۳ و ۴ به نقل از جکسون^۱، ۲۰۰۶: ۲۱۷ و چانی^۲، ۲۰۱۰: ۱۴۳).

ارتباط با همسایگان نقطه آغاز سیاست خارجی و نگاه به بیرون یک دولت است. کیفیت رابطه با همسایگان، چینش یا ساختار تعاملی/تقابلی در منطقه را نیز مشخص می‌کند. مناطق پرتنش و بی‌ثبات یا محصول روابط تنش‌آمیز همسایگان است یا نتیجه روابط همسایگی معیوب. در نقطه مقابل، مناطق آرام و باثبات، محصول رژیم‌ها و قواعد مستظهر به روابط همسایگی است. روابط همسایگی و نه لزوماً روابط همسایه‌ها در یک سیر طبیعی به منطقه‌گرایی درون‌زا منجر می‌شود. صلح و ثبات نسبی، هم‌زیستی متقابل، تفاهم حداقلی پیرامون مسائل اصلی و وابستگی متقابل سیاسی و امنیتی، حتی به شکلی نامتقارن، از مهم‌ترین شاخصه‌های منطقه‌گرایی درون‌زا محسوب می‌شود. در این نوع از منطقه‌گرایی، مداخلات قدرت‌های برون‌منطقه‌ای نیز متعادل می‌شود؛ مداخلات منفی قدرت‌های برون‌منطقه‌ای کاهش و مداخلات مثبت آن‌ها افزایش می‌یابد (موسوی‌نیا، ۱۴۰۰: ۱۱۶) سیاست همسایگی فرایندی است نظام‌مند، تدریجی و ظریف که نیازمند اجماع نخبگی، اعتماد به نفس نخبگان سیاسی، اعتمادورزی، اعتمادسازی و مشارکت طلبی که توسط مبتکر سیاست همسایگی در منطقه‌ای با ثبات نسبی و با حداقل مداخلات قدرت‌های خارجی دنبال می‌شود. سیاست همسایگی به تدریج منطقه‌ای با قواعد و رژیم‌های درونی را نیز ایجاد می‌کند و صلح و ثبات و کاهش مداخلات منفی قدرت‌های خارجی را در بر خواهد داشت (همان: ۱۲۹).

روش پژوهش

صورت‌بندی گزاره‌هایی درباره موضوع و موقعیت، هدفی است که از طریق تحقیق کیفی قابل حصول است (فلیک، ۱۳۹۱: ۱۵). لذا با توجه به اینکه تحقیق حاضر مربوط به بستر جغرافیایی و زمینه و زمانه یگانه و منحصربفرد است، از رویکرد روش‌شناسی کیفی استفاده خواهد شد تا از این طریق بجای تقلیل موضوعات

1. Jackson.

2. Chuny.

به متغیرهای منفرد، موضوع تحقیق در کلیت آن و در ارتباط با بستر و زمینه، مورد بررسی قرار گیرد. در میان روش‌های گوناگون روش‌شناسی کیفی، از روش «نظریه زمینه‌ای»^۱ که واجد خصوصياتی همچون انعطاف‌پذیری، بازاندیشانه‌بودن و استقبال از بینش‌های نو، توجه به بستر و زمینه تحقیق، ژرفانگری، توصیف‌های پرمایه، انتخاب هدفمند نمونه‌ها و در نهایت تلاش برای ارائه تبیینی بدیع از موضوع پژوهش است، بهره گرفته شده است. روش نظریه زمینه‌ای یکی از روش‌های تحقیق کیفی است که با رویکردی استقرایی به دنبال نیل به شناختی نظری از عرصه پژوهش و برساخت تبیینی نظری از عرصه مورد مطالعه، از دل داده‌ها است. به بیان دیگر، منظور از نظریه زمینه‌ای، تبیینی نظری که مستقیماً از داده‌هایی استخراج شده است که در جریان پژوهش، بصورت منظم گرد آمده و تحلیل شده‌اند. «نظریه‌پردازی زمینه‌ای، برخلاف فرایند تحقیق خطی و نشئت‌گرفته از نظریه، به جای پیش‌فرض‌های نظری به داده‌ها و میدان مورد مطالعه اولویت می‌دهد» (فلیک، ۱۳۹۱: ۱۰۸). در میان رویکردهای مختلف نظریه زمینه‌ای نیز از رویکرد برساخت‌گرایی کتی چارمز^۲ استفاده شده است که مبتنی بر بنیان‌های پراگماتیستی و تحلیل‌های تفسیری پیشرفته است تا از این طریق به برساخت تبیینی کارآمد برای تحقق منافع ملی در خصوص موضوع پژوهش نائل آییم.

در تحقیق حاضر برای به دست آوردن اطلاعات مناسب درخصوص موضوع پژوهش، ابزار گردآوری تحقیق مصاحبه عمیق با افراد مطلع از موضوع پژوهش بوده و جامعه مورد بررسی عبارتند از کارشناسان و صاحب‌نظران حوزه ارتباطات و رسانه و حوزه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، مدیران شبکه سحر آذری و مسئولان وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی که در امور جمهوری آذربایجان و قفقاز جنوبی دارای تخصص هستند. روش نمونه‌گیری نیز نمونه‌گیری نظری است که در آن تحلیل داده‌های پیشین و تبیین نظری در حال ظهور، مبنای انتخاب نمونه‌های بعدی بوده است. حجم نمونه‌گیری نیز براساس قاعده اشباع نظری^۳ تعیین شده است، یعنی مصاحبه با نمونه‌ها تا آنجا ادامه یافت که مصاحبه با موارد جدید، اطلاعات

1. Grounded Theory.
2. Kathy Charmaz.
3. Theoretical Saturation.

و دانش جدیدی را برای محقق در بر نداشت. در نهایت با ۱۱ کارشناس مصاحبه انجام شد. در راستای گفتگوی عمیق و آزاد با مصاحبه‌شوندگان، بر محرمانه ماندن اطلاعات مصاحبه‌شوندگان تأکید شد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز از روش کدگذاری طراحی شده توسط چارمز برای دستیابی به مقولات مفهومی از دل کدها یا برچسب‌های خام اولیه و نگارش یادداشت‌های تحلیلی استفاده شده است.

یافته‌های پژوهش

پس از انجام چندین دور مصاحبه با کارشناسان و صاحب‌نظران و حک و اصلاح چندین باره کدگذاری داده‌ها، اعم از کدهای خام، کدهای متمرکز و مقولات هسته‌ای، نتایج و یافته‌های تحقیق در قالب جدول شماره ۱ ارائه شده است. لازم به توضیح است که در رویکرد برساخت‌گرای چارمز به نظریه زمینه‌ای، اولین بخش تحلیل، کدگذاری می‌باشد. کدگذاری یعنی نام‌گذاری قطعات با یک برچسب با هدف مقوله‌بندی داده‌های تحقیق. کدگذاری اولین قدم در فرا رفتن از گزاره‌های واقعی به سمت تفسیرهای تحلیل می‌باشد. کدگذاری در نظریه زمینه‌ای برساخت‌گرا، شامل حداقل دو مرحله می‌باشد: کدگذاری اولیه و کدگذاری متمرکز. در هنگام کدگذاری اولیه، ما قطعه‌های از داده‌ها را مورد بررسی قرار می‌دهیم و با نام‌گذاری و برچسب زدن به کلمات، خطوط و وقایع به‌خصوص آنها را از دیدگاه تحلیلی مد نظر قرار می‌دهیم و برساخت می‌کنیم. این مرحله از کدگذاری، قطعات داده را از یکدیگر جدا می‌کند و آنها را در عناوین کوتاه نامگذاری می‌کند. همچنین به تحلیل این قطعات داده، برای دستیابی به ایده‌های انتزاعی در تفسیر هر کدام از این قطعات می‌پردازد. در عین حال با درگیر شدن در کدگذاری متمرکز، آنچه را که مفیدترین کدهای اولیه بوده‌اند، انتخاب می‌کنیم و از مهم‌ترین و یا پرتکرارترین کدهای اولیه برای ترتیب دادن، کنار هم قرار دادن، یکپارچه کردن و سامان‌دهی حجم بزرگی از داده استفاده می‌کنیم. کدگذاری متمرکز نوعی تصمیم‌گیری در مورد کدهای اولیه بوده و مفهومی‌تر از آنها (کدهای اولیه) هستند. در عین حال که کدگذاری متمرکز، حدسیات محقق را در مورد عرصه تحقیق شکل می‌دهند باید توجه داشت که کدگذاری متمرکز یکی فرایند خطی نیست و نیازمند بازاندیشی و

فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران

مقایسه دائمی کدها و مقوله‌های حاصل‌شده است. با این کار کدهای متمرکز را در فرایند دائمی تصفیه قرار می‌گیرند. با کدگذاری متمرکز، محقق طرح محتوا را ترسیم می‌کند و به سراغ تحلیل در حال ظهور می‌رود. پس از کدگذاری متمرکز، یادداشت‌نویسی، ما را در جهت ارتقای کدهای متمرکز به مقولات هسته‌ای برای تحلیل یاری می‌کند تا از این طریق به یادداشت‌های تحلیلی و تفسیر و تحلیل مقوله‌ها دست یابیم. این یادداشت‌ها با توسعه روایت‌گونه ایده‌ها می‌تواند به عنوان هسته تحلیل ما به شمار آید (چارمز، ۱۳۹۰).

جدول ۱- فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان

ردیف	کدهای خام	کدهای متمرکز	مقوله هسته‌ای
۱	مسلمان بودن اکثریت مردم جمهوری آذربایجان/ جمهوری آذربایجان دومین کشور با اکثریت شیعه مذهب در جهان/ حُب اهل بیت(ع) در میان مردم جمهوری آذربایجان/ اعتقاد به آموزه‌های قرآن/ اعتقاد اکثریت مردم جمهوری آذربایجان به اصول و فروع دین/ اماکن مذهبی با اسامی ائمه اطهار در جمهوری آذربایجان	شیعه بودن اکثریت مردم جمهوری آذربایجان	اشتراکات مذهبی مردمان ایران و جمهوری آذربایجان
	رواج عزاداری حسینی در میان مردم جمهوری آذربایجان/ حضور گسترده شیعیان جمهوری آذربایجان در پیاده‌روی اربعین/ سفر زیارتی مردم آذربایجان به مشهد و قم/ برگزاری نماز جمعه و جماعت در مساجد جمهوری آذربایجان/ برگزاری گسترده مراسم شب‌های قدر در جمهوری آذربایجان/ حضور گسترده مسلمانان جمهوری آذربایجان در موسم حج/ وجود زیارتگاه‌های مذهبی در جمهوری آذربایجان	مناسک مذهبی مشترک میان مردم جمهوری آذربایجان و ایران	
	ثبت‌نام گسترده طلبه‌های جمهوری آذربایجان در شعبات جامعه‌المصطفی/ ترجمه کتب مذهبی ایرانی در جمهوری آذربایجان/ استماع خطبه‌های نماز جمعه اردبیل و تبریز در جمهوری آذربایجان	علاقه‌مندی مردم جمهوری آذربایجان به مذهب تشیع بسطیافته در ایران	
	وجود مدارس مذهبی در جمهوری آذربایجان/ فعالیت‌های مساجد در جمهوری آذربایجان/ تأسیس رشته‌های علوم دینی در دانشگاه‌های جمهوری آذربایجان	فعالیت نهادهای مذهبی در جمهوری آذربایجان	

فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران

ردیف	کدهای خام	کدهای متمرکز	مقوله هسته‌ای
۲	زبان‌وران ترکی آذری در ایران و جمهوری آذربایجان/ ادبیات غنی ترکی آذری در ایران/ شاعران ترکی‌سرای در ایران/ امکان فهم محتواهای رسانه‌ای به زبان ترکی آذری ایرانی در جمهوری آذربایجان/ امکان ترجمه آثار فاخر فارسی به ترکی آذری/ قالب‌های مشترک شعر ترکی آذری در شمال و جنوب ارس	زبان و ادبیات ترکی آذری	طرفیت‌ها و اشتراکات فرهنگی و تاریخی
	الگوها و اسوه‌های مشترک در دو سوی مرز/ محبوبیت شهریار در دو کشور/ محبوبیت نظامی در دو کشور/ محبوبیت خاقانی در دو کشور/ محبوبیت فضولی در دو کشور/ محبوبیت نباتی در دو کشور/ اشتهاور و محبوبیت نسیمی و صابر در میان مردم دو کشور	شخصیت‌های مورد احترام در دو کشور	
	طرفیت بالقوه ویژه ایران برای جذب گردشگر خارجی/ ظرفیت‌های گردشگری علمی و آموزشی در ایران/ ظرفیت گردشگری تاریخی و فرهنگی ایران/ ظرفیت گردشگری طبیعت‌گردی در ایران/ ظرفیت گردشگری مذهبی در ایران/ ظرفیت بالقوه و بالفعل گردشگری سلامت در ایران	ظرفیت بالایی گردشگری در ایران	
	محبوبیت موسیقی عاشقی در شمال و جنوب مرز/ محبوبیت موسیقی مقامی در دو کشور/ دستگاه‌های موسیقایی مشترک/ جایگاه ممتاز سینمای ایران در جهان/ رواج قالی‌بافی در میان مردم هر دو کشور/ وجود سبک معماری مشترک در هر دو کشور/ تولید سریال‌های فاخر مذهبی در ایران/ ظرفیت نشر کتاب/ امکان بهره‌برداری از تولیدات رسانه‌ای نهادهای همسوا/ تولیدات مردمی به زبان ترکی آذری/ توسعه صنعت انیمیشن‌سازی در ایران/ داستان‌های مشترک/ تولید صنایع دستی مشترک در دو کشور	کالاها و صنایع فرهنگی و هنری	
	پخت غذاهای مشترک در دو کشور/ حرفه‌ها و پیشه‌های مشترک/ ذائقه‌های مشترک موسیقایی مردم ایران و جمهوری آذربایجان/ پوشش‌های محلی مشترک در میان مردم شمال و جنوب ارس/ نغمه‌های سور و سوگ مشترک در میان مردم دو کشور/ رواج آیین نوروز در هر دو کشور/ قصه‌ها و حکایات مشترک مثل ساری گلین	رسوم و سبک زندگی مشترک	
	فعالیت‌های فرهنگی وزارت امور خارجه/ ظرفیت جامعه‌المصطفی در آموزش طلاب خارجی/ ظرفیت وزارت علوم در جذب و آموزش دانشجویان خارجی/ ظرفیت معاونت گردشگری وزارت میراث فرهنگی و گردشگری/ امکان استفاده از ظرفیت سازمان تبلیغات اسلامی/ ظرفیت امور بین‌الملل شهرداری‌های کلان‌شهرها	ظرفیت نهادهای فرهنگی	
	پیمان‌های خواهرخواندگی میان شهرهای ایران و جمهوری آذربایجان/ مسابقات و جشنواره‌های هنری و فرهنگی/ برگزاری نمایشگاه‌های فرهنگی/ مناسبت‌های تقویمی مشترک فرهنگی/ مسابقات و جشنواره‌های هنری، ادبی و فرهنگی	رویدادهای فرهنگی	
	پیوستگی تاریخی سرزمین‌های جمهوری آذربایجان و ایران/ وجود آیین‌ها و رسوم کهن میان دو کشور/ وجود شاعران پارسی‌گوی و ترکی‌سرا در تاریخ دو کشور/ اعتقاد تاریخی به اسلام و تشیع در هر دو کشور/ هویت تاریخی مشترک مردم دو کشور/ گرمای داشتن نوروز باستانی در هر دو کشور/ برگزاری آیین کهن چهارشنبه آخر سال در هر دو کشور/ خویشاوندی تاریخی مردم دو کشور/ محبوبیت صفویه در هر دو کشور/ هنرها و جزف تاریخی در هر دو کشور/ امفاخر و مشاهیر تاریخی مورد احترام در هر دو کشور نظیر خاقانی، نظامی، شهریار، فضولی/ مراودات تاریخی مردمان دو سوی ارس/ گذرگاه‌های تاریخی میان دو کشور	اکات تاریخی	

ردیف	کدهای خام	کدهای متمرکز	مقوله هسته‌ای
۳	همسایگی دو کشور در دریای خزر/ خط مرز طولانی طولانی میان دو کشور/ مطرح بودن رود ارس به مثابه مرز میان دو کشور/ گذرگاه‌های مرزی	مرزهای مشترک	اشتراکات جغرافیایی
	پیمان‌های منطقه‌ای/ سازمان کشورهای حوزه دریای خزر/ مبارزه با قاچاق مرزی/ تفاهم‌نامه‌های زیست‌محیطی میان دو کشور/ همکاری گمرکی میان دو کشور/ همکاری منطقه‌ای علیه آلودگی خزر/ همکاری منطقه‌ای علیه آلودگی رود ارس	همکاری‌های منطقه‌ای مبتنی بر همسایگی	
	تردد زمینی از مسیر گمرکات/ تبادلات دریایی میان دو کشور/ خطوط هوایی میان دو کشور/ ایجاد خطوط ریلی میان دو کشور/ ایجاد بازارچه‌های مرزی در مرز دو کشور/ امکان مسافرت زمینی میان گردشگران دو کشور/ مجاورت جغرافیایی به مثابه مزیت گردشگری میان دو کشور/ کاهش هزینه مرادوات تجاری به دلیل هم‌جواری/ کاهش هزینه‌های حمل و نقل به دلیل مجاورت جغرافیایی/ اتصال ایران به روسیه و اوراسیا از مسیر جمهوری آذربایجان/ امکان اتصال آذربایجان به آب‌های آزاد از طریق ایران/ مرادوات گمرکی/ کاهش هزینه واردات انرژی/ امکان ایجاد بازارچه‌های مرزی و تجارت چمدانی/ امکان مبادله نیروی کار	مزایای هم‌جواری جغرافیایی	
	دوتکه بودن کشور جمهوری آذربایجان/ واقع شدن نخجوان در بخش برونگان (برون‌بوم) جمهوری آذربایجان/ نقش ایران در اتصال نخجوان به جمهوری آذربایجان/ بازارچه‌های مرزی میان دو کشور	نقش میانجی ایران در ارتباط نخجوان به جمهوری آذربایجان	
۴	امکان مشارکت ایران در پروژه‌های نفت و گاز جمهوری آذربایجان/ ظرفیت میداین مشترک انرژی در دریای خزر/ ظرفیت همکاری دو همسایه برای اکتشاف، استخراج و انتقال منابع فسیلی در خزر/ امکان صدور منابع فسیلی جمهوری آذربایجان به حوزه خلیج فارس از خاک ایران/ ظرفیت همکاری دو کشور در زمینه سوآپ نفت و گاز میان دو کشور	ظرفیت‌های همکاری اقتصادی در حوزه انرژی	
	راه‌های ریلی مشترک میان دو همسایه/ ظرفیت پروژه بزرگراهی باکو-تبریز/ ظرفیت پروژه بزرگراهی باکو-آستارا/ اختصاص کریدور هوایی آذربایجان به نخجوان از آسمان ایران/ همکاری‌های ترانزیتی میان دو همسایه/ ترانزیت هوایی کالا و مسافر میان دو همسایه/ ترانزیت دریایی کالا و مسافر میان دو همسایه/ ترانزیت ریلی کالا و مسافر میان دو کشور/ ترانزیت زمینی کالا و مسافر میان دو کشور/ پیوستن جمهوری آذربایجان به کریدور شمال-جنوب در سال ۲۰۰۵/ اتصال دو همسایه از طریق کریدور بین‌المللی شمال-جنوب/ ظرفیت‌های احداث خط آهن جلفا-نخجوان/ خط هوایی تهران-باکو/ خط هوایی تبریز-باکو/ کاهش هزینه ترانزیت دو همسایه در صادرات/ مشارکت دو کشور در کریدورهای منطقه‌ای/ گذرگاه‌های مرزی دو همسایه/ ظرفیت احداث راه‌آهن قزوین-آستارا/ ظرفیت دسترسی جمهوری آذربایجان به آب‌های آزاد از طریق ایران	ظرفیت همکاری دو کشور در زمینه راه و حمل و نقل	

فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران

ردیف	کدهای خام	کدهای متمرکز	مقوله هسته‌ای
	مراودات گمرکی میان دو همسایه/ ظرفیت مناطق آزاد اقتصادی و تجاری ارس و اردبیل/ ظرفیت تجارت دریایی میان دو کشور/ همکاری و تفاهم در زمینه برخورداری دو همسایه از معافیت‌های گمرکی و مالیاتی/ تراز تجارت مثبت به نفع ایران در روابط اقتصادی دو کشور/ ظرفیت بازارچه‌های مشترک مرزی/ ظرفیت تجارت چمدانی میان مردم دو همسایه/ ظرفیت برگزاری نمایشگاه‌های اقتصادی و تجاری/ ظرفیت تاجار دو کشور برای افزایش مراودات تجاری/ ظرفیت تشکیل تعاونی‌های مشترک ترابری، صیادی، کشاورزی/ تسهیلات بازرگانی/ ظرفیت بازار ۸۰ میلیونی ایران برای اقتصاد جمهوری آذربایجان/ نقش میانجی جمهوری آذربایجان در مراودات تجاری ایران و روسیه.	ظرفیت همکاری در حوزه‌های تجارت و بازرگانی	ظرفیت‌های انتفاع اقتصادی دو کشور
	سوابق مشارکت ایران در تأسیس کارخانه داروسازی در جمهوری آذربایجان/ سوابق مشارکت ایران در تأسیس کارخانه خودروسازی در جمهوری آذربایجان/ همکاری دو کشورهای در پروژه‌های سدسازی روی رود ارس/ ظرفیت همکاری دو کشور در زمینه بهره‌برداری از شیلات خزر/ ظرفیت همکاری دو همسایه در ماهی‌گیری و آبی‌پروری در خزر و ارس/ ظرفیت استفاده ایران از اراضی حاصل‌خیز جمهوری آذربایجان برای کشت فراسرزمینی در راستای تأمین نیاز به محصولات کشاورزی/ امکان سرمایه‌گذاری مشترک در بخش صنعت/ ظرفیت همکاری دو همسایه در زمینه صنعت پتروشیمی/ استفاده از ظرفیت مشارکت شرکت‌های دانش‌بنیان ایرانی در اقتصاد و صنعت جمهوری آذربایجان	ظرفیت همکاری در حوزه صنعت و تولید	
	سوابق نقش‌آفرینی ایران در تأمین نیازهای نخجوان/ اختصاص خط هوایی جمهوری آذربایجان به نخجوان از آسمان ایران/ سوابق سوآپ گاز به نخجوان از خاک ایران/ سوابق صادرات برق ایران به نخجوان/ اختصاص کریدور زمینی برای اتصال جمهوری آذربایجان به نخجوان از خاک ایران/ سوابق مشارکت ایران در تأمین نیازهای غذایی نخجوان/ سوابق حمایت ایران از تأمین انرژی در نخجوان	سوابق حمایتی ایران از اقتصاد نخجوان	
	ظرفیت صنعت ترجمه و نشر کتب مذهبی ایران در جمهوری آذربایجان/ ظرفیت صنعت سینمای ایران/ ظرفیت‌های صنعت گردشگری در ایران و جمهوری آذربایجان	اقتصاد فرهنگ	
۵	عضویت دو کشور در کنفرانس کشورهای اسلامی/ عضویت دو کشور در سازمان کشورهای عضو اگو/ عضویت دو کشور در سازمان همکاری اسلامی/ اتحادیه‌ها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی/ عضویت نیروهای دریایی دو کشور در برگزاری مسابقات جام دریا	همکاری دو کشور در نهادهای و منطقه‌ای و بین‌المللی	
	آموزه‌های اسلام و مذهب تشیع مبنی بر حمایت از مستضعفین و مقابله با مستکبرین و اشغالگران/ استفاده از ظرفیت اصول ۱۵۲ و ۱۵۴ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر حمایت از مسلمین و مستضعفین در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و مستکبرین/ تأکید بر هم‌گرایی اسلامی در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴	سیاست‌ها و قوانین ملی درخصوص حمایت از منافع کشورهای اسلامی	

ردیف	کدهای خام	کدهای متمرکز	مقوله هسته‌ای
ظرفیت‌های سیاسی	تفاهم‌نامه‌ها و مقاوله‌نامه‌های حیدر علی‌اف و الهام علی‌اف با رؤسای جمهوری ایران/ امضای تفاهم‌نامه‌های امنیتی برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر میان دو همسایه/ ایجاد سفارتخانه و روابط کنسولی میان دو همسایه/ امکان همکاری بالقوه دو کشور در خرید تسلیحات دفاعی از ایران/ همکاری در مرزهای زمینی و دریایی میان دو کشور/ دیدار حیدر علی‌اف و الهام علی‌اف با مسئولان ایران/ سوابق توافق سران دو کشور برای لغو روایت میان اتباع دو کشور	مراودات سیاسی دو کشور	
	حمایت ایران از تمامیت ارضی جمهوری آذربایجان در جنگ اول قره‌باغ/ کمک‌های انسان‌دوستانه جمعیت هلال احمر ایران به آوارگان جمهوری آذربایجان در جنگ اول قره‌باغ/ کمک‌های کمیته امداد امام خمینی(ره) به آوارگان جمهوری آذربایجان در جنگ اول قره‌باغ/ حمایت ایران از آزادسازی اراضی اشغال‌شده و تمامیت ارضی جمهوری آذربایجان در رأی‌گیری‌های سازمان ملل/ ارائه آموزش‌های نظامی به سربازان جمهوری آذربایجان در جنگ اول قره‌باغ توسط ایران/ اسکان و تأمین امنیت آوارگان در ایمیشلی و صابرآباد توسط هلال احمر/ ایجاد اردوگاه نظامی ایران در ماساللی/ کمک‌های بلاعوض ایران به جمهوری آذربایجان/ ایجاد درمانگاه در جمهوری آذربایجان توسط سازمان هلال احمر ایران در جنگ اول قره‌باغ/ کمک‌های بلاعوض ایران به آذربایجان برای بازسازی خرابی‌های ناشی از جنگ اول قره‌باغ/ حمایت رهبر شهید انقلاب اسلامی از آزادسازی قره‌باغ/ حمایت نمایندگان ولی‌فقیه در استان‌های شمال غرب ایران از آزادسازی قره‌باغ/ مراودات متقابل سیاسی گروه‌های دوستی پارلمانی دو کشور	برشمردن مصادیق حمایت ایران از جمهوری آذربایجان	

یافته‌های پژوهش

جدول شماره ۱، حاوی کدهای اولیه و متمرکز و مقولات هسته‌ای است که نشان‌دهنده فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان است.

اشتراکات مذهبی

کارشناسان و صاحب‌نظران، وجود اشتراکات دینی و مذهبی میان مردم جمهوری آذربایجان و مردم جمهوری اسلامی ایران را مهم‌ترین فرصت پیش روی شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان قلمداد

نمودند. جمهوری آذربایجان، دومین کشور جهان با اکثریت جمعیت شیعه‌مذهب در جهان، پس از ایران، است و بی‌شک اعتقاد به ارزش‌ها و آموزه‌های مذهب تشیع در میان مردم جمهوری آذربایجان، عاملی مهم در گرایش مردم شیعه‌مذهب این کشور همسایه به سوی ایران خواهد بود. حبّ اهل‌بیت(ع)، عمل به آموزه‌های قرآن و اهل‌بیت(ع)، به‌جا آوردن اصول و فروع دین و تسمیه اماکن مذهبی به نام ائمه اطهار و... موضوعاتی مشترک میان مردم شیعه مذهب ایران و جمهوری آذربایجان است که می‌تواند عاملی همگراساز باشد. همچنین یکی از مهم‌ترین ابعاد و تجلی‌گاه‌های مذهب تشیع، مناسک مذهبی است که در قالب آنها اعتقادات و ارزش‌های مذهب تشیع بروز و ظهور می‌یابد. برای نمونه حضور گسترده مردم آذربایجان در پیاده‌روی اربعین حسینی(ع)، تصویری گویا از همراهی و هم‌گرایی مردم دو کشور است. از طرفی رشد و بالندگی مذهب تشیع در ایران، یکی از مهم‌ترین منابع معرفت مذهبی شیعیان جمهوری آذربایجان است که زمینه‌ساز پیوستگی و همبستگی بیش از پیش مردم دو کشور است. نهادهای مذهبی ایجاد شده در جمهوری آذربایجان نیز می‌توانند ضامن توسعه مذهب تشیع و هم‌سویی شیعیان این کشور با برادران و خواهران دینی خود در ایران اسلامی باشد. در واقع اشتراکات مذهبی، ظرفیتی بی‌نظیر برای شبکه سحر آذری در راستای همگراسازی مردم مسلمان کشور جمهوری آذربایجان با ایران اسلامی است و این شبکه می‌تواند از ظرفیت اشتراکات مذهبی در راستای توسعه قدرت نرم ایران اسلامی در جمهوری آذربایجان بهره‌برداری کند. این یافته تحقیق مؤید یافته‌های تحقیق امیری(۱۳۸۵) و حسینی‌تقی‌آباد و علیزاده (۱۳۹۸) است که براساس آن اشتراکات مذهبی یکی از مهم‌ترین راهکارهای تحقق اهداف دیپلماسی فرهنگی ایران در جمهوری آذربایجان و یکی از اولویت‌های توسعه دو کشور است.

اشتراکات فرهنگی و تاریخی

طبق نتایج تحقیق، اشتراکات فرهنگی و تاریخی نیز یکی از مهم‌ترین فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای افزایش مراقت و نزدیکی مردم جمهوری آذربایجان با ایران است. در این بین زبان ترکی آذری، زبان مشترک مردم دو

سوی مرز است که به واسطه آن مردم دو سوی ارس می‌توانند با همدیگر مفاهمه داشته و از متون فرهنگی همدیگر، نظیر اشعار شعرای ترکی‌سرای دو کشور و نیز محتواهای رسانه‌ای تولید شده در دو سوی مرز بهره ببرند. از طرفی پیوستگی تاریخی دو کشور سبب شده است تا مردم دو کشور همسایه از مفاخری همچون نظامی، خاقانی، شهریار، نباتی، نسیمی، صابر و... با احترام یاد کنند. ظرفیت بالای انواع گونه‌های گردشگری در ایران نظیر گردشگری سلامت، گردشگری تاریخی و فرهنگی، گردشگری مذهبی، طبیعت‌گردی و...، خود عامل فرصت‌ساز دیگری برای شبکه سحر آذری در راستای افزایش هم‌گرایی مردم جمهوری آذربایجان با ایران است. انواع تولیدات و کالاهای فرهنگی نظیر موسیقی عاشقی و مقامی، سینما، سریال و کتاب و صنایع دستی از جمله ظرفیت‌های فرهنگی هستند که می‌توانند فرصتی برای هم‌گراسازی افکار عمومی آذربایجان با ایران باشند. وجود رسوم و سبک زندگی مشترک میان مردمان دو سوی مرز نیز از نظر صاحب‌نظران و کارشناسان فرصتی است که به واسطه تمهیدات رسانه‌ای سنجیده، می‌تواند عاملی برای افزایش پیوستگی مردم دو کشور باشد. از طرفی کارشناسان و صاحب‌نظران معتقد بودند استفاده از ظرفیت سایر نهادهای فرهنگی نیز می‌تواند یاریگر شبکه سحر آذری در تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان باشد. رویدادهای فرهنگی نظیر انواع پیمان‌های خواهرخواندگی میان شهرهای دو کشور و برگزاری جشنواره‌ها و نمایشگاه‌ها نیز می‌توانند به درهم‌تنیدگی روابط دو کشور دامن بزنند. بطور کلی، بسیاری از همبستگی‌های فرهنگی ذکر شده میان دو کشور، ریشه در اشتراکات تاریخی دو کشور دارد که زمینه‌ساز پیوند عمیق مردمان دو سوی مرز شده است و می‌تواند ایفاگر نقشی مهم در تعلق خاطر مردم جمهوری آذربایجان به ایران و تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان به واسطه نقش‌آفرینی شبکه سحر آذری باشد. این یافته تحقیق هم‌راستا با یافته‌های تحقیق امیری (۱۳۸۵) است که مطابق آن، اشتراکات تاریخی و فرهنگی مهم‌ترین اولویت فرصت‌های مؤثر در توسعه روابط ایران و جمهوری آذربایجان است.

اشتراکات جغرافیایی

اشتراکات جغرافیایی دیگر عامل فرصت‌ساز برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه ایران در جمهوری آذربایجان است که به واسطه وجود مرزهای زمینی و آبی طولانی دو کشور، می‌تواند زمینه‌ساز همکاری‌های گسترده دو کشور همسایه را فراهم آورد. مزایای گسترده هم‌جواری مرزی از طریق انواع مراودات میان دو کشور، عاملی است که با برجسته‌سازی رسانه‌ای مزایا و منافع آنها، می‌توان افکار عمومی جمهوری آذربایجان را نسبت به توسعه روابط با ایران همراه و همگرا کرد. نقش آفرینی تاریخی ایران در ارتباط جمهوری آذربایجان با واحد برون‌بوم خود یعنی نخجوان، عامل دیگری است که در صورت بازنمایی رسانه‌ای مناسب، می‌تواند در هم‌جواری جغرافیایی دو کشور، نقش فرصت‌ساز را برای ایجاد علقه در مردم جمهوری آذربایجان نسبت به ایران اسلامی ایفاء نماید. براساس آموزه‌های نظریه همسایگی در روابط بین‌الملل، نباید از یاد برد که مفهوم همسایگی تنها در ارتباط با مجاورت جغرافیایی نیست بلکه همسایگی عبور از امر جغرافیایی و آغاز فرهنگ است.

ظرفیت‌های انتفاع اقتصادی دو کشور

«ظرفیت‌های انتفاع اقتصادی دو کشور» عنوان دیگر مقوله هسته‌ای بر ساخت‌شده از نظرات کارشناسان و صاحب‌نظران است که می‌تواند در راستای اتفاق و همبستگی مردم جمهوری آذربایجان با ایران مورد بهره‌برداری شبکه سحر آذری قرار گیرد. طبق نظر مصاحبه‌شوندگان جمهوری آذربایجان داری ذخایر عظیمی از منابع فسیلی در دریای خزر است و بی‌شک تجارب ایران در زمینه کشف، استخراج و انتقال منابع فسیلی، می‌تواند زمینه‌ساز نفع مشترک دو کشور همسایه واقع شود. از طرفی موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک هر دو کشور، می‌تواند زمینه‌ساز همکاری در حوزه راه‌ها و کریدورهای زمینی، هوایی، دریایی و ریلی شود. از نظر کارشناسان مورد مصاحبه، یکی از مهم‌ترین مزیت‌های اقتصادی میان دو کشور، امکان همکاری در زمینه‌های تجارت و بازرگانی است که به واسطه وجود ظرفیت‌هایی همچون مناطق آزاد اقتصادی و تجاری، تجارت زمینی، هوایی، دریایی و ریلی، بازارچه‌های مرزی و... قابلیت توسعه روزافزونی را دارد. حوزه صنعت و تولید محصولات صنعتی، کشاورزی، دارویی، پتروشیمی، غذایی و... نیز یکی دیگر از بسترهای توسعه روابط

اقتصادی میان دو همسایه است. همچنین یکی از حیاتی‌ترین برهه‌های همکاری اقتصادی ایران با جمهوری آذربایجان که در صورت پرداخت رسانه‌ای مناسب ظرفیت بالایی برای افزایش هم‌گرایی مردم جمهوری آذربایجان با ایران را دارد، مربوط به جدایی نخجوان از جمهوری آذربایجان به واسطه اشغال ارمنستان است که در این دوران، جمهوری اسلامی ایران با ارائه انواع کمک‌های اقتصادی و معیشتی به نخجوان، به مثابه واحد برون‌بوم و جدا افتاده جمهوری آذربایجان، زمینه تاب‌آوری نخجوان را فراهم آورد. مقوله متمرکز اقتصاد فرهنگ نیز اشاره است به ظرفیت‌های اقتصادی محصولات فرهنگی دو کشور به‌ویژه ایران و نیز منافع اقتصادی انواع گردشگری در ایران و جمهوری آذربایجان است که می‌تواند باعث انتفاع مادی و معنوی و بالتبع هم‌گرایی دو کشور همسایه شود. این ضرورت در حالی است که طبق نتایج تحقیق رزمجو و نریمانی (۱۳۹۳) برنامه‌های شبکه سحر آذری در تحلیل موضوعات اقتصادی جمهوری آذربایجان و تبیین ظرفیت‌های همکاری اقتصادی دو کشور، عملکرد مطلوبی نداشته است.

ظرفیت‌های سیاسی

چنان که هولستی (۱۹۷۲) نیز بر آن صحه می‌گذارد، سیاست خارجی مجموعه‌ای از اصول و اهداف است که هر دولت در رابطه با دولتهای دیگر در نظر می‌گیرد (نقل شده در اسماعیلی، ۱۳۸۸). بر همین اساس، دیگر ظرفیت قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای افزایش هم‌گرایی با ایران در جمهوری آذربایجان، در حوزه سیاست است. دو کشور در بسیاری از نهادها و سازمان‌های منطقه‌ای و بین‌المللی عضویت و همکاری دارند که سازمان همکاری کشورهای اسلامی، سازمان کشورهای ساحلی حوزه خزر، سازمان همکاری اقتصادی موسوم به اکو و... بخشی از این این نهادهای فراملی است که می‌تواند زمینه‌ساز همکاری دو کشور را در راستای تأمین منافع مشترک فراهم سازد. از طرفی، در آموزه‌های اسلامی و سیاست‌ها و قوانین کلان ملی نیز حمایت از منافع کشورهای اسلامی در برابر سلطه‌گران و سلطه‌جویان مورد تصریح قرار گرفته است. چنانچه در قرآن کریم نیز آیات بسیاری درخصوص ایستادگی و احقاق حق مظلوم از ظالم وجود دارد. همچنین

سیاست‌ها و قوانین داخلی نظیر اصول ۱۵۲ و ۱۵۴ قانون اساسی و نیز سند چشم‌انداز نظام در افق ۱۴۰۴ آشکارا به همکاری ایران برای مقابله ملل مستضعف در برابر تعدی‌گران تصریح شده است که در این رابطه لازم است شبکه سحر آذری این ظرفیت‌های سیاسی را برای مردم جمهوری آذربایجان تشریح و تبیین نماید تا شیعیان این کشور از اصول و مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران آگاهی داشته باشند. سوابق همکاری دوجانبه و نافع دو کشور که در سطوح مختلف نظیر عقد قراردادهای مبارزه با قاچاق و قراردادهای امنیتی، روابط کنسولی و سفارتخانه‌ای، دیدار رؤسای جمهور دو کشور و حتی دیدار مسئولان جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان که منجر به امضای تفاهم‌نامه‌های همکاری سیاسی دوجانبه میان مقامات بلندپایه دو کشور شده است نیز در شرایط برجسته‌سازی و بازنمایی مناسب رسانه‌ای شبکه سحر آذری، قابلیت مناسب برای نمایش گرایش سیاسی دو کشور برای همکاری و تحقق منافع مشترک است.

نتیجه‌گیری

امروزه مفهوم منافع ملی به‌مثابه گرانیگاه فعالیت‌های معطوف به سیاست خارجی کشورها، ایجاب می‌کند که دولت‌ها تأثیرگذاری بر اذهان و قلوب مردمان کشورهای هدف را سرلوحه کار خویش قرار دهند. دلیل این امر از آنجاست که امروزه به‌واسطه وقوع تحولاتی چون دموکراتیزه شدن حکومت‌های ملی، وقوع انقلاب در حوزه‌های فناوری، ارتباطات و اطلاعات، مردم و افکار عمومی تبدیل به بازیگرانی تأثیرگذار و کارساز در انتخاب حکمرانی و حکمرانان و تصمیم‌سازی در سیاست داخلی و خارجی کشورها شده‌اند. در شرایط نوین، که مقارن با قدرت گرفتن مردم و افکار عمومی در سیاست داخلی و خارجی کشورهاست مفهوم سیاست خارجی به مفهوم دیپلماسی عمومی ارتقاء یافته تا علاوه بر ارتباط با دولت‌های ملی، ارتباط با بازیگران جدید عرصه بین‌الملل نظیر مردم و رسانه‌ها را نیز مطمح نظر داشته باشد.

اینک رسانه‌ها مهم‌ترین، تأثیرگذارترین و کارآمدترین ابزار تحقق اهداف دیپلماسی عمومی دولت‌ها برای ارتباط با مردم سایر کشورها هستند تا از طریق

همسو نمودن افکار عمومی کشور هدف، بر تصمیمات دولت‌ها در جهت تأمین منافع ملی کشور مبداء دیپلماسی عمومی تأثیر گذاشت. به این نوع نقش‌آفرینی رسانه‌ها در صحنه بین‌الملل برای تحقق اهداف سیاست خارجی یک کشور از طریق ترسیم چهره مناسب از آن کشور نزد مردم سایر کشورها، دیپلماسی رسانه‌ای گفته می‌شود.

شبکه سحر آذری به مثابه مهم‌ترین ابزار دیپلماسی رسانه‌ای ایران در جمهوری آذربایجان، مأموریت یافته تا با متمایل نمودن مردم شیعه‌مذهب جمهوری آذربایجان برای هم‌گرایی با ایران، در مسیر دوستی و برادری دو کشور همسایه و تحقق منافع ملی گام بردارد. در این بین شناسایی ظرفیت‌های بالقوه و بالفعل محیطی حائز اهمیتی کلیدی است تا با بهره‌برداری از ظرفیت‌ها و فرصت‌های محیطی مذکور، به اثربخشی در حوزه مأموریت خود، نائل آید. در راستای تحقق این هدف، یافته‌های تحقیق، حاکی از آن است که اشتراکات دینی و مذهبی مردمان دو سوی مرز، اولویت‌دارترین ظرفیت برای هم‌گرایی مردم جمهوری آذربایجان با ایران اسلامی و توسعه روابط دوستانه و راهبردی میان دو کشور است. مطرح بودن جمهوری آذربایجان به عنوان دومین کشور با اکثریت مردم شیعه‌مذهب در جهان پس از ایران، برگزاری پرشور مناسک دینی و مذهبی در هر دو کشور، علاقه‌مندی شیعیان جمهوری آذربایجان به عالمان و علوم دینی بالیده شده در ایران و فعالیت نهادهای مذهبی در جمهوری آذربایجان، فرصتی مغتنم برای هم‌گرایی مردم جمهوری آذربایجان با ایران اسلامی است.

اشتراکات فرهنگی و تاریخی میان دو همسایه، دومین ظرفیت عمده در راستای هم‌گرایی افکار عمومی جمهوری آذربایجان با ایران است که در یافته‌های تحقیق امیری (۱۳۸۵) و حسینی و علیزاده (۱۳۹۸) نیز مورد تأکید واقع شده است. با توجه به اینکه فرهنگ به واسطه ارتباطات و زبان تداوم می‌یابد، هم‌زبانی مردمان دو سوی مرز فرصت مغتنمی برای مفاهمه و بده‌بستان فرهنگی مردمان دو سوی مرز است. از طرفی پیوستگی تاریخی سرزمین‌های جمهوری آذربایجان و جمهوری اسلامی ایران سبب شده است تا علاوه بر وجود شخصیت‌های فرهنگی مورد

احترام مشترک در میان مردم دو سوی مرز، رسوم و سبک زندگی مشترکی میان مردم دو کشور همسایه وجود داشته باشد که این امر خود در تولید کالاها و صنایع فرهنگی مشترک در دو سوی مرز نظیر موسیقی، صنایع دستی و آثار مکتوب متجلی است. ظرفیت بالای انواع گردشگری در ایران نیز می‌تواند از طریق آشناسازی مردم جمهوری آذربایجان با تشابهات فرهنگی میان دو کشور، به مثابه عامل همگراساز ایفای نقش نماید. وجود نهادهایی با مأموریت فرهنگی و برگزاری رویدادهای فرهنگی نیز از جمله ظرفیت‌های فرهنگی هستند که می‌تواند زمینه‌ساز تفریب و نزدیکی مردم دو کشور شوند.

اشتراکات جغرافیایی دلالت بر مرزهای طولانی دو کشور در دریا و خشکی دارد که از یک سو عاملی برای توسعه همکاری‌های مرزی دو کشور همسایه است و از سوی دیگر زمینه‌ساز تحقق مزایا و منافع مادی و معنوی برای ایران و جمهوری آذربایجان است که در کنار نقش میانجی ایران در اتصال جمهوری آذربایجان به واحد برون‌بوم خود، یعنی نخجوان، به مثابه فرصتی قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای افزایش جایگاه ایران نزد افکار عمومی جمهوری آذربایجان مطرح است. این یافته تحقیق هم‌راستا با یافته تحقیق امیری (۱۳۸۵) است که در آن هم‌جواری و هم‌مرزی به عنوان فرصتی موثر در توسعه روابط جمهوری آذربایجان و ایران مطرح شده است.

انتفاع اقتصادی دو کشور، دیگر ظرفیتی است که شبکه سحر آذری برای ترسیم چهره مثبت از چشم‌انداز هم‌گرایی جمهوری آذربایجان و ایران، باید مورد توجه رسانه‌ای قرار دهد. برخورداری دو کشور از منابع عظیم انرژی امکان همکاری دو کشور در راستای اکتشاف، استخراج و انتقال انرژی و نیل به انتفاع اقتصادی را امکان‌پذیر می‌سازد. وجود راه‌های زمینی، هوایی، دریایی و ریلی میان دو کشور، در کنار واقع شدن دو کشور در مسیر کریدورهای منطقه‌ای و بین‌المللی دیگر مزیت‌هایی است که بین دو کشور وجود دارد و لازم است شبکه سحر آذری نسبت به برجسته‌سازی رسانه‌ای امکان انتفاع اقتصادی از آن برای دو کشور اهتمام ورزد. پرداخت رسانه‌ای به ظرفیت‌های اقتصادی موجود در حوزه‌های تجارت و بازرگانی

از یکسو و صنعت و تولید از سوس دیگر، باید مورد اعتنای رسانه‌ای این شبکه قرار گیرد. پرداخت رسانه‌ای به ظرفیت اقتصاد فرهنگ در کنار برجسته‌سازی سوابق کمک اقتصادی ایران به نخجوان دیگر موضوعاتی هستند که شبکه سحر آذری می‌تواند با برشمردن منافع حاصل از آنها، در مسیر تسهیل هم‌گرایی دو کشور گام بردارد. این یافته تحقیق در خصوص لزوم برجسته‌سازی ظرفیت‌های انتفاع اقتصادی میان دو کشور هم‌راستا با یافته‌های تحقیق حسینی‌تقی‌آباد و علیزاده (۱۳۹۸) مبنی بر مطرح بودن حوزه‌های انرژی و حمل و نقل به عنوان مزیت بالقوه انتفاع اقتصادی دو کشور جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان است. از طرفی، رزمجو و نریمانی (۱۳۹۳) بر لزوم معرفی فرصت‌های تجاری و سرمایه‌گذاری توسط سیمای شبکه سحر آذری تأکید می‌ورزند.

از جمله طرق افزایش علاقه مردم جمهوری آذربایجان نسبت به توسعه روابط جمهوری آذربایجان با ایران، برجسته‌سازی رسانه‌ای ظرفیت‌های سیاسی است. در این روش پرداخت رسانه‌ای به همکاری دو کشور در قالب نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی، انعکاس سیاست‌ها و قوانین ملی جمهوری اسلامی ایران در خصوص حمایت از منافع کشورهای اسلامی، مرور رسانه‌ای مراودات سیاسی دو کشور و برشمردن مصادیق حمایت ایران اسلامی از جمهوری آذربایجان از طریقی است که شبکه سحر آذری می‌تواند به واسطه آنها زمینه‌ساز تقریب، همبستگی و هم‌سویی مردم جمهوری آذربایجان با ایران اسلامی شود. در همین رابطه نتایج تحقیق حسینی‌تقی‌آباد و علیزاده (۱۳۹۸) نیز بر اهمیت بازخوانی سوابق همکاری ایران در بزنگاه‌های تاریخی جمهوری آذربایجان به عنوان روشی برای تحقق اهداف دیپلماسی فرهنگی ایران در جمهوری آذربایجان تأکید دارد.

فهرست منابع

آشنا، حسام‌الدین (۱۳۸۳). «فرهنگ، ارتباطات و سیاست خارجی؛ ارائه مدلی برای دیپلماسی عمومی»، *فصلنامه دین و ارتباطات*، شماره ۲۱، بهار ۱۳۸۳، ۲۶۳-۲۲۷.

احدی، پرویز (۱۳۹۹). «مؤلفه‌های قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران در حوزه دیپلماسی و سیاست خارجی»، *دوفصلنامه مطالعات قدرت نرم*، سال دهم، شماره ۲ (پیاپی ۲۳)، پاییز و زمستان ۱۳۹۹، صص ۳۰۲-۲۷۷.

اسدی‌نظری، ناصر (۱۹۳۲). *تعامل‌گرایی ضدسلطه؛ دکترین سیاست خارجی آیت‌الله خامنه‌ای*، رساله دکتری رشته علوم سیاسی گروه مسائل ایران در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

اسماعیلی، علی‌محمد (۱۳۸۷). *دیپلماسی رسانه‌ای با تمرکز بر نقش سازمان صدا و سیما*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت رسانه، دانشگاه صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران.

اسمعیلی، مرتضی (۱۳۹۴). *تدوین الگوی بومی قدرت نرم در روند سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، رساله دکتری رشته علوم سیاسی گروه مسائل ایران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.

الماسی، مسعود؛ و عزتی، عزت‌الله (۱۳۸۹). «قفقاز، تعامل یا تقابل»، *فصلنامه جغرافیای انسانی*، سال سوم، شماره ۱، ۴۴-۳۱.

امیری، مهدی (۱۳۸۵). «ارزیابی روابط ایران و جمهوری آذربایجان در قرن بیستم»، *مجلس و راهبرد*، سال ۱۳، شماره ۵۳، ۲۷۹-۲۳۹.

پورمند، صالح (۱۳۹۶). «بررسی ظرفیت‌های راهبردی دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در تقویت شیعیان جمهوری آذربایجان»، *فصلنامه علمی تخصصی فرهنگ پژوهش*، دوره ۱۰، شماره ۳۲، زمستان ۱۳۹۶، ۵۷-۱۱۰.

فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران

جوادی‌ارجمند، محمدجعفر؛ و گنج‌خانلو، مصدق (۱۳۹۹). «الگوی روابط عوامل کلیدی تأثیرگذار بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه سیاست*، دوره ۵۰، شماره ۱، ۴۳-۲۱.

چارمز، کتی (۱۳۹۰). *ساختن نظریه مبنايي؛ راهنمایی کاربردی برای تحلیل کیفی*، (مترجم: مهزیار کاظمی‌موحد و حمیدرضا ایرانی)، تهران: انتشارات رسا.

حسینی، سیده صدیقه (۱۳۹۲). *اهداف فرهنگی در جنگ نرم رسانه‌ای؛ رسانه ملی و الگوها*، تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما.

حسینی‌تقی‌آباد، مهدی؛ و علی‌زاده، شیوا (۲۰۲۰). «دیپلماسی عمومی و سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران در روابط با جمهوری آذربایجان؛ ظرفیت‌ها، موانع و راهکارها»، *جستارهای سیاسی معاصر*، سال دهم، شماره ۴، ۲۴-۱.

رزمجو، علی‌اکبر؛ و نریمانی، مجتبی (۱۳۹۷). «آسیب‌شناسی راهبرد سیمای آذری شبکه جهانی سحر»، *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*، سال ۲۵، شماره ۱ (پیاپی ۹۳)، ۷۷-۱۰۴.

ساداتی، سیدنصرالله (۱۳۹۳). «نقش شبکه‌های برون‌مرزی رسانه ملی در دیپلماسی رسانه‌ای با تأکید بر شبکه‌های العالم و پرس‌تی‌وی»، *فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی*، شماره ۲۱ (پیاپی ۷۹)، ۹۹-۱۲۰.

طاهایی، سیدجواد؛ و موسوی‌نیا، سیدرضا (۱۳۹۲). «همسایگی؛ نظریه‌ای برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه پژوهش سیاست اسلامی*، سال ۱، شماره ۴، زمستان ۱۳۹۲، ۱۹۲-۱۶۵.

فخرایی، سیدحسن؛ و فیروزمندی بندپی (۱۳۹۸). «مطالعه تطبیقی دیپلماسی رسانه‌ای ایران و ترکیه در آسیای مرکزی و قفقاز»، *دوفصلنامه مطالعات اوراسیای مرکزی*، دوره ۱۲، شماره ۱، بهار و تابستان، ۲۳۴-۲۱۹.

فلیک، اووه (۱۳۹۱). *درآمدی بر تحقیق کیفی*، (مترجم: هادی جلیلی)، تهران: نشر نی.

کاظمی‌پور دهنه، علی؛ مجتهدزاده، پیروز؛ شریعت‌پناهی، مجیدولی؛ و لطفی، حیدر (۱۳۹۹). «الگوی توسعه روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری آذربایجان با رویکرد ژئوپلیتیک در راستای ارائه یک مدل راهبردی در سیاست خارجی ایران»، *فصلنامه جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، سال دهم، شماره ۴ (پیاپی ۴۰)، پاییز ۱۳۹۹، ۶۵۸-۶۹۰.

کروتی، دیوید؛ و هوینس، ویلیام (۱۳۹۱). *رسانه و جامعه: صنایع، تصاویر و مخاطبان*، (مترجم: مهدی یوسفی و سیدرضا مرزانی)، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

گنجی‌دوست، محمد (۱۳۸۷). «تحولات دیپلماسی در عصر اطلاعات»، *فصلنامه سیاست*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، شماره ۱، بهار ۱۳۸۷، ۲۱۲-۱۸۵.

گوهری مقدم، ابوذر؛ و بیگی، علیرضا (۱۴۰۰). «تجزیه و تحلیل اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در بیانیه گام دوم انقلاب»، *دوفصلنامه دانش سیاسی*، سال ۱۷، شماره (پیاپی ۳۳)، بهار و تابستان ۱۴۰۰، ۳۲۰-۲۹۱.

گیلوآ، ایتان (۱۳۹۶). *ارتباطات جهانی و سیاست خارجی*، (مترجم: حسام‌الدین آشنا و محمدصادق اسماعیلی)، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

لافی، دن (۱۳۹۶). *موضوعات کلیدی در نظریه رسانه‌ها*، (مترجم: یونس نوربخش)، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.

موسوی‌نیا، سیدرضا (۱۴۰۰). «آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر نظریه همسایگی»، *فصلنامه مطالعات بنیادین و کاربردی جهان اسلام*، سال سوم، شماره دهم، زمستان ۱۴۰۰، ۱۳۱-۱۱۵.

فرصت‌های قابل بهره‌برداری توسط شبکه سحر آذری برای تحقق اهداف دیپلماسی رسانه‌ای ایران

میرمحمدی، منوچهر (۱۳۶۶). *اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: نشر امیرکبیر.

نادری، عباس (۱۳۹۴). *فرهنگ، ارتباطات و سیاست خارجی: چند گفتار در عرصه های نظری و عملی*، تهران: نزدیک.

نای، جوزف (۱۳۹۰). *آینده قدرت*، (مترجم: رضا مراد صحرایی)، تهران: انتشارات حروفیه.

ویور، دیوید اچ (۱۳۹۰). *دانشنامه بین‌المللی ارتباطات*، جلد ۱، (مترجم: غلامرضا آذری)، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.

هولستی، کی. جی (۱۹۱۹). *مبانی تحلیل سیاست بین‌الملل*، (مترجم: بهرام مستقیمی)، تهران: وزارت امور خارجه.

Anderson, S. (2006). *Dictionary of media studies: [over 8000 terms clearly defined; ideal for school and college]*. A & C Black.

Bojans AS. (2018). *The Study of Foreign Policy in International Relations*, Journal of Political Science & Public Affairs, Ege University, Izmir, Turkey, Oct 18, 2018, Volume 6, Issue 4, 1-9.

Gilboa, E. (2001). *Diplomacy in the media age: Three models of uses and effects*. *Diplomacy and statecraft*, 12(2), 1-28.

Holsti, K.J. (1972). *International Politics: A Framework for Analysis*. Prentice Hall, New Jersey

Karl, P. A. (1982). *Media diplomacy*. *Proceedings of the Academy of Political Science*, 34(4), 143-152.

Kotecha, Hema. (2006). *Islamic and Ethnic Identities In Azerbaijan: Emerging Trends and Tensions*. Baku: Organization for Security and Co-operation in Europe (osce office in baku).

Melissen, J. (2006, November). Public diplomacy between theory and practice. In The present and future of public diplomacy: A European perspective. The 2006 Madrid conference on public diplomacy. Madrid: Elcano

Watson, J., & Hill, A. (2015). Dictionary of media and communication studies. Bloomsbury Publishing USA.